

UKRAINIAN CENTER FOR INDEPENDENT POLITICAL RESEARCH
УКРАЇНСЬКИЙ НЕЗАЛЕЖНИЙ ЦЕНТР ПОЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Україна, 01030, Київ, вул. Лисенка, 8, оф. 9
Ukraine, 01030, Kyiv, Lysenka Str., 8 Suite 9
Tel./Fax: +380 279 24 35, +380 44 599 42 51
e-mail: ucipr@ucipr.kiev.ua, <http://www.ucipr.kiev.ua>

Аналітичний звіт
за результатами фокус-групового дослідження¹
"Політика ідентичності: регіональний вимір"

Зміст

Вступ.....	2
Узагальнені результати обговорення.....	2
1. Приклади публічного дискурсу у сфері мовної політики, політики пам'яті, міжетнічних та міжрелігійних (міжконфесійних) відносин з боку політичних партій під час виборчої кампанії до ВР України у 2012 році.....	2
1.1. Використання теми мовної політики.....	2
1.2. Використання теми міжрелігійних відносин.....	5
1.3. Питання політики пам'яті у виборчих кампаніях, суспільно-політичному дискурсі...6	
2. Використання тематики "розколу України", "міжрегіональних протиріч" з боку політичних сил, вплив на суспільство.....	8
3. Тема "регіональних ідентичностей" в політичному дискурсі.....	9
Висновки.....	10

---

¹ Засідання фокус-груп були проведені в рамках проекту "Позиції та пропозиції політичних партій на парламентських виборах 2012 року" за сприяння Національного фонду демократії (США).

Вступ

Мета дослідження полягала в оцінці експертами дій, процесів формування публічного дискурсу з боку представників політичних партій, кандидатів у депутати у сфері мовної політики, політики пам'яті, міжетнічних та міжрелігійних (міжконфесійних) відносин, можливого впливу цих складових на перебіг виборчої кампанії до Верховної Ради України 2012.

Завдання дослідження: ідентифікувати основні проблеми в мовній, культурній сферах, сфері міжнаціональних взаємин, політиці пам'яті, їх можливий вплив на перебіг виборчої кампанії, програмні пропозиції політичних акторів; визначити основні питання щодо дотримання мовних, культурних та релігійних прав, які гарантуються державою.

Учасниками обговорення були: а) активісти громадських організацій, діяльність яких співвідноситься з тематикою розвитку демократичних процедур, з різними аспектами виборів; б) експерти (фахівці у політиці); в) активісти національно-культурних товариств; г) журналісти, які висвітлюють теми суспільно-політичних змін.

У ході дослідження з червня до листопада 2012 року було проведено 4 фокус-групи у визначених цільових містах – Черкасах, Вінниці, Сімферополі та Хмельницькому.

Узагальнені результати обговорення

Наведені цитати подаються мовою, якою послуговувались учасники фокус-групи, із збереженням відповідних стильових особливостей.

1. Приклади публічного дискурсу у сфері мовної політики, політики пам'яті, міжетнічних та міжрелігійних (міжконфесійних) відносин з боку політичних партій під час виборчої кампанії до ВР України у 2012 році

1.1. Використання теми мовної політики

Учасники дослідження в усіх регіонах були солідарні в оцінках та характеристиках надзвичайної заполітизованості мовного питання в Україні в період виборчих кампаній та, зокрема, кампанії 2012 року. Одним із провідних факторів, який вплинув на політичну загостреність питання мови, статусів української та російської мов, на думку експертів, було ухвалення Закону України "Про засади Державної мовної політики", ініційоване Партією регіонів України. Ця політична сила втілила свої виборчі гасла та обіцянки у відповідному рішенні, яке було негативно сприйнято опозицією, створилося підґрунтя для політичного та соціально-культурного протистояння в рамках суспільства в цілому. Експлуатація теми мови в період виборчої кампанії призвела до "розколу" української громадськості, створювала можливості для мобілізації та активізації виборців, а також для маніпулювання цією темою в інтересах різних політичних сил.

"Мені здається, що було зловживання мовною політикою як з одного боку, так і з іншого. Виходить, що правляча партія намагалася проітовхнути як варіант своїх передвиборчих гасел те, що вони пропонували ввести другу державну мову російську. Вони все-таки вирішили це зробити і більшістю проітовхнули перед виборами цей проект. А щодо опозиційних партій, то вони зі свого боку використовували цей момент для того, щоб, навпаки, визнати,

що українська мова – це єдина мова має бути, і на підставі цього також складала свою передвиборчу програму, передвиборчі платформи, свої гасла тощо". (Хмельницький)

"Коли мовний закон пройшов "перше читання", частина людей хотіла показати абсурдність цього закону. Я згоден, що ми не можемо в майбутнє заглядати і спрогнозувати, як він спрацює. Але те, що закон почав розколювати суспільство, посилювати розкол, – це правда. Скоріш за все, він існував, але був прихований. Цим законом Партія регіонів маніпулятивно розводить людей". (Сімферополь)

"Мовне питання на даний момент надзвичайно політизоване... Звичайно, ми зараз всі бачимо, яка відбувається ескалація саме на мовному питанні. Особисто я з цим стикався як правозахисник і як людина, що постійно спілкується з представниками всіх регіонів країни, бо в центр, де я працюю, приїжджають люди і з Криму, і з заходу, і зі сходу, тому це питання мені трошки знайоме. Передусім, це питання толерантності у ставленні один до одного. Бо найбільше кажуть не про порушення з боку державних органів, а про порушення з боку таких самих громадян, як ми". (Вінниця)

"З точки зору виборчої кампанії мовний закон був чудовим кроком з мобілізації своїх прихильників. Таким чином Партія регіонів, продемонструвала, що те, що було одним із головних її гасел у виборчій кампанії впродовж тривалого часу, виконується. Отже, з цієї точки зору, це досить сильний крок, а у нашому регіоні, де дійсно мовне питання відіграє дуже активну роль, як і завжди ідеологічні питання, цей закон, без сумніву, грає в плюс. З погляду саме виборчої кампанії, якщо ми говоримо про неї. Окрім того, є ще й загальнодержавний смисл". (Сімферополь)

"Сьогодні я бачив листівку тієї ж партії влади, в якій сказано, що ми зробили російську мову регіональною, тепер лишився другий етап – зробити її другою державною. Тому ви маєте проголосувати за десятку партій. Зрозуміло, що гратися такими козирями вони будуть. Наскільки це спрацює? Я думаю, не спрацює. Хоча в Севастополі воно може спрацювати". (Сімферополь)

"Партія регіонів щось пообіцяла, і мужик сказав – мужик зробив. У них впав рейтинг у східних регіонах, і вони це зробили. З іншого боку, узаконено те, що фактично є. Тому що в тих регіонах внутрішня документація і так оформлювалася російською мовою. В деяких установах, які я знаю, внутрішні акти – російською, а зовнішні листи на міністерство освіти були українською мовою. Просто узаконили". (Хмельницький)

Варто наголосити, що ще до актуалізації теми законодавства про мовну політику з боку політичних партій питання мови та історичної пам'яті в суспільстві, на думку одного з учасників, часто-густо сприймалися як суперечки крайніх правих та крайніх лівих, як дискусії, що не мали дуже широкої аудиторії.

"Стосовно того, чи використовуються у нас питання мовні, культурні, які можна об'єднати тим чи іншим способом. Фактично ні наші політики регіональні, ні партії ці питання на виборах не використовують, за виключенням крайніх лівих і крайніх правих тем. Комуністи використовують умовно Леніна, а "Свобода" наполягає на одному: Леніна прибрати, мову – тільки українську. Ми не можемо стверджувати, що у нас тут щось таке є серйозне". (Черкаси)

Експерти, учасники дослідження з Центральної України наголошували, що саме ухвалення Закону України "Про засади державної мовної політики" спричинило додаткову увагу до мовного питання з боку місцевої влади, політизувало його, адже відповідне коло мовних про-

блем тривалий час не було на порядку денному в регіоні в контексті функціонування мов в публічному та адміністративному вимірах.

"Поки не було проголосовано в першому читанні мовний закон, ніхто взагалі не згадував про те, що треба говорити російською мовою. Тут раптом пішла, очевидно, вказівка з центру, кажуть: у нас загалом регіон україномовний, але, мабуть, є регіони, де це потрібно. І відразу наші кілька "регіоналів" починають робити заяви, тому що пішов тренд, відповідно, його треба позначити, щоб у Києві не сказали: що ж ти не прогнуса по відповідній потрібній вертикалі. Тобто до цього таке питання не виникало". (Черкаси)

Деякі учасники зазначали, що політизація мовного питання призводить до загострення суспільного непорозуміння в регіональному вимірі, проявів нетолерантності щодо мешканців з різних регіонів, у цьому аспекті відповідні питання виходять за межі суто політичних гасел і стають предметом дискусій у суспільстві.

"Таким чином, наприклад, людина спілкується однією мовою. В одній частині країни їй можуть просто закрити рота. Такі самі випадки є в іншій частині країни. Тут не треба це накаляти. Треба починати з людей. Якщо в самих людей таке напружене ставлення, то, звісно, влада буде цим маніпулювати". (Вінниця)

"Я спілкувалася з людьми. Вони говорять: у нас висять бігборди, наприклад, тієї ж Партії регіонів, яка порушила питання мовної проблеми. Не повинно бути так. Люди просто обурені. Чому коли в'їжджаєш в Східну Україну, то бачиш бігборди лише російською мовою? Приїжджаємо до нас – "Руїна подолана" українською. Вони просто використовують цю тему. Якщо навіть порушувати питання двомовності, то як мінімум цей плакат в одному місці має писатися двома мовами. А вони показують на нашій території, що вони підтримують українську мову, іншим показують, що вони підтримують російську мову". (Хмельницький)

Учасники також наголошували, що мовні питання в Україні спричиняють непорозуміння в суспільстві, в якому можливості для розширення функціонування російської часто-густо сприймаються як чинники, що дозволяють не докладати зусиль до вивчення державної мови, яка за відповідних умов не відіграє інтегруючої ролі в суспільстві.

"Я викладач державної установи, звичайно, всі лекції читаю державною мовою. Але буває, що хтось каже: "я вас не розумію" або "я вас не розумію". І доводиться читати одну й ту саму лекцію двома мовами. І тут питання не в тому, чому ця людина не знає державної мови. Це вже є факт. І факт, що з такою людиною також треба якось спілкуватися, тому що в неї теж є якісь права. Тому найбільші проблеми – саме в галузі освіти. Люди просто не можуть отримати знання, бо не розуміють державної мови". (Черкаси)

"Я думаю, що ні в Хмельницькій області, ні в Києві, ні в Одесі, ні в Севастополі, ніде ніхто не виступає проти російської мови. В мене чоловік росіянин, мама народилася в Росії – я не виступаю проти російської мови абсолютно. Хай вона собі розвивається автономно, хай діти вчать російську мову. Ми говоримо про інше – про державність і про державу. А державної російської мови у нас немає, у нас єдина державна мова згідно з Конституцією. І не потрібно це питання мусолити, піднімати його на прапор перед виборами, тут же його забути, а потім знову піднімати". (Хмельницький)

"У нас були на стовпах вівіски: "Не подобається українська – чемодан, вокзал, Москва". (Хмельницький)

"Мені подобається, але я не за те, щоб обирати тільки українську чи російську. Я хочу знати дві мови". (Хмельницький)

Україномовні учасники з різних регіонів наголошували на труднощах пошуку україномовного культурного продукту, обмеженості його функціонування в публічному просторі та вказували на превалювання російськомовних творів з різних галузей.

"На мою думку, в Черкасах і Черкаській області з цим трохи простіше, тому що регіон рівновіддалений від сходу і заходу. Але в цілому є деякі нюанси. У нас для україномовного населення є певні труднощі. Навіть якщо взяти книгарні або магазини, де диски продаються з фільмами, музикою тощо. Там відсотків 80, а то й більше – це продукція російськомовна. Для мене це не критично, тому що російська не проблема, до того ж, якщо мені треба українська книжка, я її все рівно знайду і куплю, якщо не тут, то в Києві. (Черкаси)

"Це позиція не мовна, це позиція взагалі культури. Є різниця в тому, щоб написати книжку українською, в якій потенційна аудиторія 10 мільйонів, російською, в якій така аудиторія – 100 мільйонів, чи написати англійською для мільярда читачів. Зрозуміло, що краще вчити англійську, а не російську". (Черкаси)

1.2. Використання теми міжрелігійних відносин

Учасники дослідження наголошували на існуванні певних проблем та протиріч у сфері міжрелігійних відносин у суспільстві, різному ставленні з боку органів державної влади, місцевого самоврядування певному диспаритеті ставлення до конфесій та окремих політичних партій, яке може актуалізуватися в період електоральних перегонів. Подібні диспаритети, на думку експертів, часто-густо проявляються в нерівному ставленні до конфесій під час виділення земельних ділянок для будівництва храмів, мечетей, увазі до діяльності однієї конфесії.

"Якась нетерпимість до інших конфесій існує. Не секрет, що у нас влада підтримує тільки правильну конфесію, канонічну. Хоча я ставлюся до цього філософськи. Коли я спитала, чи прийде до нас [греко-католицької церкви] влада і принесуть до нас вогонь перед Пасхою минулого року, то наш священик відповів: "Не хвилюйтеся, Христос все рівно воскресне". Так що я ставлюся до цього всього з такої позиції. Але ця проблема існує. І про виділення земельних ділянок, і про інші речі. Хоча якщо нас розселили по цілому світу, то мало би бути і ставлення трошки інакше. Перед виборами, звичайно, ці питання актуалізуються, тому що використовують віруючих різних конфесій для агітації". (Черкаси)

"У нас все-таки на Вінниччині є релігійна нетерпимість з тієї простої причини, що влада у нас підтримує одну конфесію. Не потрібно забувати, що за останні 2 роки у нас Українська православна церква Московського патріархату захоплювала храми Київського патріархату, і влада на це абсолютно не реагувала. У Шаргородському районі, наприклад". (Вінниця)

"Є орган – Хмельницька міська рада, яка приймає. Мусульманська громада витримує юридично процедуру, раз на рік подає в один і той самий день заяву. А "Свобода", щоб отримати дивіденди, вийшла з бочками, постукала. Хоча "Свобода" не мала на той момент відношення до міської ради – їх було два депутати, і з мусульманами це взагалі ніяк не було пов'язано. Але зробили кльове шоу. Коли запитували в депутатів, чи планували вони взагалі голосувати, вони сказали, що це питання навіть не розглядалося. Так що ті витримують процедуру, а ті роблять реальний цирк. Але гарний кадр, шумний. "Свобода" за національну ідею, проти". (Хмельницький)

Деякі учасники наводили приклади використання церков для агітації під час нинішньої та попередніх виборчих кампаній за того чи іншого кандидата, в окремих регіонах наголошували, що конфесійне позиціонування кандидатів значною мірою впливає на голоси виборців.

"Але моніторячи ситуацію з позачерговими місцевими виборами минулого року мера міста Жмеринка Вінницької області, я звернув увагу, що дуже багато кандидатів використовували місця богослужінь для відвертих закликів голосувати за себе". (Вінниця)

"Я ходжу в церкву московського патріархату. Там дуже велика громада зараз. Там є громадська організація, одна-друга при храмі. Причому люди підтримали кандидата N. Він був від Партії регіонів. Але коли він заявив, що ходить у церкву київського патріархату, зразу всі від нього відмовилися. 2 тисячі голосів, але все одно.... Люди розглядали кандидатуру його, але через те, що він підтримує київський патріархат. Була така частина людей". (Хмельницький)

"В ЮТубі є скандальний відеоролик, що ще перед виборами кандидату N вручав орден першого ступеня Антоній московський. Сказано було офіційно: якщо виграє парламентські вибори, отримає другий. Вже заява патріарха Антонія означає, що все-таки церква увійшла в політику". (Хмельницький)

1.3. Питання політики пам'яті у виборчих кампаніях, суспільно-політичному дискурсі

Учасники дослідження повідомляли, що деякі теми трактування історичного минулого були в певних регіонах використані політичними силами для апеляцій до різних груп виборців, для яких значимими є історичні постаті, історичні події, апеляції до політики пам'яті у виборчій кампанії. Так само тема історичного минулого використовувалася і для акцентів на регіональну ідентичність. Зокрема, в період виборчої кампанії 2012 року тема історичних постатей була використана під час рекламної-агітаційної кампанії в АР Крим. Проте у розділеному суспільстві за етнічними, ідеологічними соціальними установками, там, де наявні негативні етностереотипи, відповідна спроба з боку політиків сприймається доволі контроверсійно та неоднозначно, часто-густо спричиняючи непорозуміння та негативну реакцію.

"Ми кампанію Партії регіонів дуже детально обговорювали. Вона почалася зі скандалу. "Кримчанин, пишайся минулим". У мережі з'явилися демотиватори: адже майбутнє в тебе вже відняли. Хвиля негативу у соцмережах – це перше. І, по-друге, були достатньо скандальні виступи, критичні статті, абсолютно бездарні банери, присвячені 9 Травня. Можливо, вони дуже рано почали і викликали хвилю негативу щодо своїх дій. Або просто не встигли розглянути повністю всю кампанію, і вже ефект був збитий, якого вони збиралися досягти. Потім вони під це "кримчанин, пишайся" почали під'єднувати все. І входить, що не кримчанин пишається, а Партія регіонів цим усім пишається і під себе все це асоціює. Безальтернативно". (Сімферополь)

"Це звернення до регіонального мислення, регіональних особливостей, регіонального сприйняття. На мій погляд, замисел був дуже цікавим. Що він показав і що дав, без соціології, звичайно, сказати складно". (Сімферополь)

"Складно визначити, позитивно чи негативно. Але ці кампанії все одно активізують у підсвідомості людей думки про розділення. Наприклад, я як член кримськотатарської громади дивлюся дуже негативно на цю рекламу, особливо коли з'явився Ісмаїл Гаспринський. Тому що внизу – Партія регіонів. Я його не асоціюю з Партією регіонів". (Сімферополь)

"Відбувається спроба прив'язати асоціації до тих речей, які їх не викликають. Вони все змішують. Це не можна назвати позитивною кампанією". (Сімферополь)

"Не було продовження. Наприклад, був спалюжений банер з портретом Анатхана Султана. Жодна людина – ані партійний лідер, ані з виконавчої влади, представницької влади, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Ради міністрів, політична сила, наприклад, кримська політрада, кримська організація Партії регіонів – жодна людина не засудила ці акти вандалізму, які спрямовані на міжетнічний розбрат у Криму". (Сімферополь)

Деякі учасники наголошували на використанні з боку політиків пам'ятних історичних дат для просування власної кандидатури як привід надання "подарунків" потенційним виборцям. Зокрема, це відбувалося під час відзначення Дня перемоги.

"Приклад використання історичної спадщини. Беремо останні травневі події, 9 травня. Практично всі, хто планує балотуватися в мажоритарних округах, і партії – вони всі вітали потенційних виборців: хто листівками, хто продуктами, хто рушниками, хто медалями, хто годував. Але, тим не менше, ніхто з політичних сил ... тільки "Свобода" не ходила з прапорами поряд. Але сказати, що політики свідомо моделюють ситуацію, щось пропонують, навряд чи можна. Швидше, вони просто примазуються". (Черкаси)

Питання топоніміки, перейменування вулиць продовжує бути актуальним для більшості регіонів. Воно розглядається у суспільстві як відмова від радянської спадщини, повернення історичних назв і часто стає дискусійним залежно від цінностей, віку, ідеологічних установок, переконань та побажань громадян. Водночас наголошувалося, що питання перейменування мають стати темою для суспільного обговорення, а не просто ініціативою влади без врахування думки громадськості.

"З приводу питання історичної спадщини. Яскравим прикладом, як на мене, є історія з перейменуванням вулиць у Черкасах. Певна частина населення була за те, щоб повернути вулицям ще дорадянські назви. Але решта людей проти цього. Весь цей спір зараз у тій стадії, коли частину вулиць вже перейменовали – Площу Соборну, Майдан Богдана Хмельницького, але більшість вулиць залишаються ще радянськими. Цей спір, я думаю, ще буде продовжуватися. Це актуальне теж питання для Черкас". (Черкаси)

"У плані конфлікту, думаю, це питання вже майже на грані. Проти перейменування виступають все менше і менше людей, все-таки це люди старшого віку. Думаю, що це питання через 5-6 років буде неактуальним, вже це буде спокійно відбуватися". (Черкаси)

"...У нас сильна організація комуністів. Коли приймали рішення, було багато людей від партії комуністів. Такі рішення приймає сесія міської ради. Якщо у Львові пам'ятник Леніну роздоббали, то у нас було прийнято рішення перенести в інше місце, ще й перефарбували". (Черкаси)

"Все-таки ці питання повинні вирішуватися. По-перше, це має бути чітко обґрунтований науковий висновок. І далі, щоб робити ці перейменування, перетасовки, перестановки, має все-таки враховуватися думка громади. Мають бути дорадчі громадські ради, громадські організації, які повинні обговорювати і вирішувати питання. А не так, що з бухти-баракти поміняли і все". (Хмельницький)

2. Використання тематики "розколу України", "міжрегіональних протиріч" з боку політичних сил, вплив на суспільство

Учасники наголошували, що тематика розколу України та існування "кількох Україн" може використовуватися з боку політичних сил, проте, на думку деяких із них, вона є штучною. Адже якщо в суспільстві дійсно укоріниться розуміння України як поліконфесійної, поліетнічної модерної країни, тематика "розколу" не буде популярною в суспільстві, однак сьогодні таке усвідомлення відбувається почасти інертно.

"На мій погляд, якщо намагатися усю країну стригти під одну гребінку, звичайно, можна сказати, що є розкол. Але Україна – це все-таки країна неоднорідна, багатоконфесійна, багатонаціональна, не кажучи вже про нашу свободу політичних вподобань. У нас просто багато особливостей. І в цьому немає жодної проблеми, на мій погляд. Взяти, наприклад, ті самі Сполучені Штати. Теж є великий поділ на дві партії – демократи і республіканці. І не виникає жодних проблем. Так само є значний поділ по політичних вподобаннях на південь і північ". (Черкаси)

Деякі учасники вказують на об'єктивне підґрунтя "розколу" у суспільстві, наявне в цивілізаційних установах, геополітичних орієнтаціях чи соціальних передумовах, які впливають на позиціонування громадян, сприяють формуванню різної системи цінностей та політичних упереджень. Ці тенденції ще не зазнали остаточних змін.

"У 2004 році була ідентифікація не стільки політична, скільки більш цивілізаційна чи культурна. Існувало певне усвідомлення: це наші і не наші. А зараз у зв'язку з тим, що проведені абсолютно інші лінії розлому, є велика прірва між дуже багатими і більшістю населення". (Вінниця)

"Лінія розлому не соціально-культурна, а скоріше соціальна. Частина населення у Східній Україні так само прекрасно розуміють, що їх просто використовують, і ті гроші, які вилівають з бюджету на реконструкцію тих самих шахт, фабрик і заводів, ідуть у кишені Звягельському, Ахметову та ін. У принципі, до багатьох це вже доходить". (Вінниця)

Частина учасників зазначала, що своєрідна регіональна ротація еліт після президентських виборів позитивно вплинула на тему нівеляції "ідей розколу України", адже сприяла найкращій раціоналізації регіонально-політичних особливостей. Це дозволило різним регіональним елітам встановлювати свій порядок денний, який, за твердженням учасників, у соціально-економічному аспекті незначно відрізняється у виконанні різних політичних сил.

"Як би це дивно не звучало, але те, що Янукович виграв президентські вибори, змінило розкол і об'єднало українців. Українці, які голосували за демократичні сили чи кандидатів і раніше знали, хто такий Янукович. Тим самим змінюється різниця між ідентичностями: східняки і бандерівці. Тепер, звичайно, штучно будуть активізувати все це, зокрема мовне питання, яке є виключно політичним і яке використовують як політичний месидж. Так і це питання розколу. Мені здається, це буде суттєво менше використано, ніж у 2004 році, просто на порядки". (Черкаси)

"Партія регіонів змінила політичний ландшафт України. Перш за все це полягає в тому, що тема "різних Україн" зникла взагалі. По суті, з часів Кучми це перша загальнодержавна сила. Більше того, вона має певні культурні відмінності. Адже вперше до влади в Україні прийшла промислова Україна, представники індустріальних регіонів. До цього була так звана селянська, хуторська або гуманітарна Україна". (Сімферополь)

Учасники розмірковували про питання інтеграції національних меншин в українське суспільство. Обговорення продемонструвало певну дискусійність цих питань, почасти відсутність консолідованого розуміння ролі та культури національних меншин.

"Але розвиваючи меншини, зберігаючи культурне розмаїття, треба розуміти одну просту річ. Є межі держави обов'язкові і є додатково можливість розвивати свої культурні інтереси. ...Можливо, навіть деякі стандарти вони можуть виконувати своєї культури, Але, тим не менше, вони мають повністю орієнтуватися в культурі України. Тому що у нас дуже часто це підміна понять. Будемо сприяти розвиткові греків, тож вони будуть вивчати свою історію. Так не може бути". (Черкаси)

"З одного боку, є та сама Європа, яка загралася, чесно кажучи, з національними меншинами, та ж Франція, та ж Німеччина з турками. На мій погляд, дуже багато дозволяється цим національним меншинам. Ясно, що в Україні йти на такі кроки просто небезпечно. Це не український варіант, як на мій погляд. З іншого боку, є Росія, яка каже, що де у світі є носій російської мови, там буде і держава Росія. Я розумію, що з прийняттям таких законів про мови, який нещодавно ухвалений в Україні, українська національна політика щодо мовного питання теж так не буде використовуватися, як у російському випадку". (Вінниця)

Йшлося також про потребу пошуку порозуміння в історичних і соціально-культурних питаннях.

"Якщо говорити про нацменшини, то, як на мене, є дуже вдалий приклад того, що татари все-таки, хочемо ми того чи ні, живуть тут не набагато менше нас. Теоретично вони мають таке саме право на Крим, як українці і росіяни. Росіяни, можливо, менше, тому що пізніше потрапили. Але татари і українці однозначно мають якимось співіснувати. Навіть якщо брати козацьку добу, більшість істориків зараз сходяться на тому, що, звичайно, були набіги, але так само були набіги наших козаків на північ Криму, так само грабувалися отари тощо". (Черкаси)

3. Тема "регіональних ідентичностей" в політичному дискурсі

Учасники дослідження говорили про актуальність теми "регіональної ідентичності". Часто-густо воно має під собою об'єктивну основу і не несе жодних негативних конотацій. З боку політичних партій тематика "протистояння регіональних ідентичностей" може використовуватися для підкріплення негативних стереотипів та міфологем щодо питань міжрегіональних взаємин, взаємного сприйняття.

"Так і залишилося. Східняки і бандерівці – це фактично дві головні регіональні ідентичності в Україні". (Вінниця)

"Регіональні ідентичності, безумовно, існують. Але, мені здається, по всій Україні просто з'являється ідентичність європейська. Більше вже молоді, яка вважає себе передусім європейцями, їхні думки та бачення спрямовані більше туди". (Вінниця)

"Тут поки що кілька регіональних ідентичностей в Криму. Я зі скепсисом ставлюся до твердження про кримську ідентичність як таку. Тому що тут кілька регіональних ідентичностей. Кримські татари відмінні від російськомовної групи чи від інших, тому що там різні ментальності, різна природа виховання, традицій. Дійсно, останнім часом з'являються організації, які шукають спільні риси для розвитку, для подальшого співіснування. Може з'явитися у майбутньому єдина кримська ідентичність". (Сімферополь)

Деякі учасники наголошували, що поза національними регіональними ідентичностями вони можуть спостерігати в Україні феномен становлення "європейської ідентичності". Процеси її появи та формування визначаються віком і соціально-культурними установками.

"Тобто, в принципі, існує якась цивілізаційна ідентичність, причому вона є не тільки віковою. Тому що частина населення, віком до 50 років, ідентифікують себе на рівні європейських цінностей". (Сімферополь)

"У виборчому вимірі феномен існування регіональних ідентичностей з боку політичних партій більшою мірою використовується як розподіл сфери політичного позиціонування, електоральної мапи". (Сімферополь)

"Сьогодні відбулася регіональна ідентичність, на мій погляд, якщо так це можна назвати, політичних партій, коли Партія регіонів знає, що її регіон – це схід і південь, і не лізе на захід, а такі партії, як "Свобода" і опозиція, розуміють, що об'єднана опозиція – це центр, для партії "Свобода" – захід, і Партія регіонів туди не лізе. Так вони самі для себе цю регіональну ідентичність поділили. Зрозуміло, що висунути вони можуть скрізь кандидатів, але активні кампанії формуватимуть отаким чином, знаючи цей поділ. Для політичних партій на виборах, я думаю, такий поділ регіональний буде існувати, але він не втілюватиметься в гаслах, тому що це неактуально". (Сімферополь)

Висновки

У цілому виборча кампанія 2012 року суттєво загострила та актуалізувала питання мовної політики, які, ймовірно, можуть дістати розвиток після виборчих перегонів, насамперед щодо зміни законодавства.

Часто-густо використовувалося питання залучення релігійних організацій до агітацій.

Тематика існування "кількох Україн" не стала однією з провідних у виборчій кампанії, втім, її окремі складові були актуальні в аспекті дискусії про мови в Україні.

У деяких регіонах (Крим) політики намагалися будувати свою кампанію на поняттях регіональної ідентичності. Використовували для цього сюжети "політики пам'яті", що зумовлювало неоднозначну реакцію у респондентів. Проте не стало приводом для гострих конфліктів.

Використання теми мовної політики

- Учасники дослідження в усіх регіонах були солідарні в оцінках та характеристиках крайньої заполітизованості мовного питання в Україні в період виборчих кампаній та, зокрема, кампанії 2012 року. Одним із провідних факторів, що вплинув на політичну загостреність питання мови, статусів української та російської мов, на думку експертів, було ухвалення Закону України "Про засади державної мовної політики", ініційоване Партією регіонів України. Ця політична сила втілила свої виборчі гасла та обіцянки у відповідному рішенні, яке було негативно сприйнято опозицією, створилося підґрунтя для політичного та соціально-культурного протистояння в межах усього суспільства. Експлуатація теми мови в період виборчої кампанії сприяла "розколу" українського суспільства, створювала можливості для маніпулювання відповідною темою в інтересах різних політичних сил згідно з їхніми інтересами, а також для мобілізації та активізації виборців під час електоральної кампанії до Верховної Ради України у 2012 році.

- Також було висловлено тезу, що у міжвиборчий період дискусії про законодавство, про мови окремими верствами громадян сприймалися як дискусії крайніх правих і крайніх лівих та не мали великої аудиторії та підтримки. Експерти, учасники дослідження з Центральної України наголошували, що саме ухвалення Закону України "Про засади державної мовної політики" спричинило додаткову увагу до мовного питання з боку місцевої влади, політизувало його, адже відповідне коло мовних проблем тривалий час не було на порядку денному в регіоні в контексті функціонування мов в публічному та адміністративному вимірах.
- Деякі учасники зазначали, що політизація мовного питання призводить до загострення суспільного непорозуміння в регіональному вимірі, проявів нетолерантності щодо мешканців з різних регіонів, у цьому аспекті відповідні питання виходять за межі суто політичних гасел і стають предметом дискусій у суспільстві. Деякі учасники також наголошували, що мовні питання в Україні спричиняють непорозуміння в суспільстві, в якому можливості для розширення функціонування російської часто-густо сприймаються як чинники, що дозволяють не докладати зусиль до вивчення державної мови, яка за відповідних умов не відіграє інтегруючої ролі в суспільстві.
- Натомість україномовні учасники з різних регіонів наголошували на труднощах пошуку українського культурного продукту, обмеженості його функціонування в публічному просторі та вказували на превалювання російськомовних творів з різних галузей.

Використання теми міжрелігійних відносин

Учасники дослідження наголошували на існуванні певних проблем та протиріч у сфері міжрелігійних відносин у суспільстві, різному ставленні з боку органів державної влади, місцевого самоврядування певному диспаритеті ставлення до конфесій та окремих політичних партій, яке може актуалізуватися в період електоральних перегонів. Подібні диспаритети, на думку експертів, часто-густо проявляються в нерівному ставленні до конфесій під час виділення земельних ділянок для будівництва храмів, мечетей, увазі до діяльності однієї конфесії.

- Деякі учасники наводили приклади використання церков для агітації під час нинішньої та попередніх виборчих кампаній за того чи іншого кандидата, в окремих регіонах наголошували, що конфесійне позиціонування кандидатів значною мірою впливає на голоси виборців. Такі тенденції існують практично під час усіх виборчих кампаній. Кампанія 2012 року, попри заяви церков та релігійних організацій про несприйняття виборчої агітації, не стала виключенням.

Питання політики пам'яті у виборчих кампаніях, суспільно-політичному дискурсі

- Учасники дослідження повідомляли, що деякі теми трактування історичного минулого були в певних регіонах використані політичними силами для апеляцій до різних груп виборців, для яких значимими є історичні постаті, історичні події. Апеляції до політики пам'яті у виборчій кампанії використовують й питання "регіональних ідентичностей". Зокрема, в період виборчої кампанії 2012 року ця тема історичних постатей була використана під час рекламно-агітаційної кампанії в АР Крим. Проте у розділеному суспільстві за етнічними, ідеологічними соціальними установками, там, де наявні негативні етностереотипи, відповідна спроба з боку політиків сприймається доволі контroversійно та неоднозначно, часто-густо спричиняючи непорозуміння та негативну реакцію.
- Деякі учасники наголошували на використанні з боку політиків пам'ятних історичних дат для просування власної кандидатури як привід надання "подарунків" потенційним виборцям. Зокрема, це відбувалося під час відзначення Дня перемоги. Цю дату політичні сили та окремі кандидати використовували як можливість для реклами.
- Питання топоніміки, перейменування вулиць продовжує бути актуальним для більшості регіонів. Воно розглядається у суспільстві як відмова від радянської спадщини, повернення історичних назв і часто стає дискусійним залежно від цінностей, віку, ідеологічних

установок, переконань та побажань громадян. Водночас наголошувалося, що питання перейменування мають стати темою для суспільного обговорення, а не просто ініціативою влади без врахування думки громадськості.

Використання тематики "розколу України", "міжрегіональних протиріч" з боку політичних сил, вплив на суспільство

- Учасники наголошували, що тематика розколу України та існування "кількох Україн" може використовуватися з боку політичних сил, проте, на думку деяких із них, вона є штучною. Адже якщо в суспільстві дійсно укоріниться розуміння України як поліконфесійної, поліетнічної модерної країни, тематика "розколу" не буде популярною в суспільстві, однак сьогодні таке усвідомлення відбувається почасти інертно.
- Деякі учасники вказують на об'єктивне підґрунтя "розколу" у суспільстві, наявне в цивілізаційних установках, геополітичних орієнтаціях чи соціальних передумовах, які впливають на позиціонування громадян, сприяють формуванню різної системи цінностей та політичних упереджень. Ці тенденції ще не зазнали остаточних змін.
- Частина учасників зазначала, що своєрідна регіональна ротація еліт після президентських виборів позитивно вплинула на тему нівеляції "ідей розколу України", адже сприяла найкращій раціоналізації регіонально-політичних особливостей. Це дозволило різним регіональним елітам встановлювати свій порядок денний, який, за твердженням учасників, у соціально-економічному аспекті незначно відрізняється у виконанні різних політичних сил.
- Учасники розмірковували про питання інтеграції національних меншин в українське суспільство. Обговорення продемонструвало певну дискусійність цих питань, почасти відсутність консолідованого розуміння ролі та культури національних меншин. Йшлося також про потребу пошуку порозуміння в історичних і соціально-культурних питаннях.

Тема "регіональних ідентичностей" в політичному дискурсі

- Учасники дослідження говорили про актуальність теми "регіональної ідентичності". Часто-густо воно має під собою об'єктивну основу і не несе жодних негативних конотацій. З боку політичних партій тематика "протистояння регіональних ідентичностей" може використовуватися для підкріплення негативних стереотипів та міфологем щодо питань міжрегіональних взаємин, взаємного сприйняття.
- Деякі учасники наголошували, що поза національними регіональними ідентичностями вони можуть спостерігати в Україні феномен становлення "європейської ідентичності". Процеси її появи та формування визначаються віком і соціально-культурними установками.
- У виборчому вимірі феномен існування регіональних ідентичностей з боку політичних партій більшою мірою використовується як розподіл сфери політичного позиціонування, електорального впливу.

Звіт підготовлено експертами УНЦПД Юлією Тищенко і Світланою Горобчишиною